

Oponentský posudek diplomové práce Zuzany Fialové Karpenkové České názvy ptáků z etymologického a slovtvorného hlediska

Už v úvodu je po mém soudu třeba říci, že posuzovaná práce je po všech stránkách velmi kvalitní a problémy toho typu, jaké se obvykle v žánru oponentského posudku vytýkají, zde řešit nemusíme. Na první prolistování je také patrná pečlivost formálního zpracování a vůbec velká pozornost, kterou byla autorka ochotna věnovat každému detailu: to se pak promítá i do celku práce.

Diplomantka soustředila pozornost na názvy ptáků vyskytujících se na našem území; etymologicko-slovtvorné analýze jich pak podrobila celkem 140. V souvislosti s výběrem materiálu, s ujasněním obecnějších východisek, se stanovením cílů a pak i s kompozicí celé práce musela předem vyřešit řadu problému – a vyřešila je, zdá se, úspěšně. Vypořádala se s mezioborovým charakterem práce, posoudila relevantní otázky spojené s vývojem ornitologické nomenklatury i s rozdílem mezi kontextem názvů neterminologických a terminologických, neopomněla ani kulturněhistorické souvislosti zkoumaného materiálu. Objem literatury, kterou ve vší této souvislosti prostudovala a vzájemně usouvztažnila, je úctyhodný a také způsob, který nakonec zvolila pro prezentaci výsledků, se zdá adekvátní a vyhovující zvolenému tématu.

Práce nakonec představuje především dílo slovníkového typu, zabývající se postupně podle zvoleného („zoologického“) systému jmény jednotlivých ptáků. Ve svých etymologických analýzách je autorka důkladná, předestírá vždy – v souladu s územ podobných prací – paralelní názvy jinojazyčné, zejm. slovanské, příp. rekonstruované tvary praslovanské, indoevropské aj., a pak uvádí relevantní formálně a významově související výrazy vedoucí k možnému etymologickému výkladu. Postupuje při tom logicky, pracuje s velkým množstvím slovníkové i jiné etymologické literatury tak, aby představila v syntéze výsledky dosavadního badání. To vše usouvztažňuje také s fakty zoologickými, etnograficko-folkloristickými apod. a doplňuje vlastní interpretací. Je třeba ocenit také to, že u některých frekventovanějších ptačích jmen diplomantka uvádí i sémantické souvislosti vyplývající z české frazeologie, jejich konotace v dávnějším i současném úzu, provazuje je s výkladem etymologickým, a tím jsou její výklady užitečné i pro zkoumání kognitivně-kulturního dosahu.

Diplomová práce Z. Fialové Karpenkové však není pouze souborem jednotlivých výkladů, resp. podkladem pro etymologický slovník názvů ptáků. V závěru obsahuje také syntézu, k níž autorka dospěla na základě etymologicko-slovtvorné analýzy zvoleného souboru 140 ptačích jmen. Jména ptáků zde klasifikuje podle tří kritérií: z hlediska jejich sémantické motivace, z hlediska obecněji slovtvorného (tato klasifikace mi připadá, jak uvádím níže, poněkud problematická) a nakonec z hlediska doby jejich vzniku.

Nejzajímavější zjištění přináší hledisko první – a to také může představovat jakési resumé celé práce (vyústění interpretací jednotlivých názvů ptáků, jejich skupin apod.): přes 40 procent těchto jmen má onomatopoeický původ a základ – neboť, jak autorka spolu s dalšími etymology vysvětluje, právě u ptáků je charakter jejich zvukového projevu odedávna velmi důležitým rozlišovacím a identifikačním znakem. Mnohem méně se pak jako motivační zdroje uplatňují např. vzhledové charakteristiky,

chování, místa výskytu apod., které většinou tak výrazné nebývají (srov. přesné procentuální údaje na s. 113).

Problematičtější je klasifikace „z hlediska slovo tvorby“, jak uvádí autorka. Obsahuje totiž poněkud nesourodé kategorie: „neodvozená jména“, „derivovaná jména“, „přejatá jména“, „kompozita“ a „přenesená jména“. Je především těžké určit rozdíl a hranici mezi jmény odvozenými a neodvozenými: v autorčině podání jsou „neodvozená“ ta, u nichž nelze ze synchronního hlediska dost dobře určit motivaci, obsahují dnes neproduktivní sufixy apod. – přesto však, jak to autorka sama činí (s. 115), lze na jejich původní „odvozenost“ poukázat díky etymologické analýze. Spíše zde jde o klasický rozdíl mezi jmény „značkovými“ a „popisnými“, o hranici mezi nimi (resp. o hranici mezi tradičně pojatým výkladem slovo tvorným a etymologickým). – V rámci „přenesených jmen“ (s. 116) mám pochybnosti např. o metonymické charakteru jména „zvonek“ – nejde spíše o metaforu? – a vůbec, tato kategorie (mající zahrnovat zřejmě vůbec jména vzniklá sémantickým tvořením) mi připadá daleko složitější, než je zde prezentováno, a procházející jaksi napříč takřka celým zde předestřeným spektrem názvů. (To je ovšem v kontextu celé práce marginální poznámka – takovým věcem se diplomantka nevěnovala.) Nesporné (ale asi očekávané) výsledky přináší třetí klasifikace jmen – podle doby vzniku: ukazuje se, že nejpočetnější skupiny v rámci pojmenování ptáků tvoří jména praslovanská (34 procent) a tzv. česká z doby předobrozenské (takřka 36 procent). Jména starší a novější jsou v menšině.

Ještě jednou připomínám, že je třeba v souvislosti s touto diplomovou prací ocenit mj. kvantum zpracovaného materiálu a využití odborné literatury. (K velkému množství slovníkové literatury by bylo možná dobré doplnit ještě proslulé pasáže o ptácích a jejich hlasech z 1. dílu Hallerova Českého slovníku věcného a synonymického. I když se nejedná přímo o práci z oblasti etymologie, nabízí ke konfrontaci další relevantní materiál.) Cennou součástí práce představuje také bohatý poznámkový aparát, přílohy, rejstřík – a řada vysvětlení důležitých např. pro čtenáře, kteří se nezabývají ornitologií a nevědí nic o tom, jak se vyvíjela a jak funguje česká a světová ornitologická nomenklatura. Celou práci provází pečlivost a snaha o dokonalé formální zpracování, nevyskytují se nedostatky jazykově-stylové ani překlepy apod.

V závěru můžeme znovu konstatovat, že se autorka zhostila svého tématu s neobyčejnou důkladností a pečlivostí, že zpracovala úctyhodné množství relevantní odborné literatury z několika oblastí, lingvistických i mimolingvistických, a že ukázala erudici ve zvoleném badatelském okruhu etymologie a slovo tvorněmotivačních aspektů českých ptačích jmen. Tato mezioborová práce by měla být časem v přiměřené úpravě publikována, neboť obohacuje jistě nejen českou etymologickou literaturu: bude zajímavým čtením odhalujícím možná nečekané souvislosti i pro ornitology, a koneckonců pro všechny poučenější zájemce o jazyk, přírodu i její lidové vnímání. V neposlední řadě totiž – v souladu se současnými tendencemi v lingvistice, zohledňujícími kognitivní a kulturní aspekty jazyka – posuzovaná diplomová práce zajímavě přispívá k poznání naivní zoologie, resp. ornitologie, tak jak ji lze interpretovat z jazykových faktů: je podhalem obrazu ptáku, jak ho utvořily a sdílely generace našich předků a jak se ukazují v českém jazykovém materiálu.

Diplomová práce je dobrým podkladem pro obhajobu.

Navrhovaná známka: *ok*

PhDr. Irena Vaňková, CSc.
Ústav českého jazyka a teorie komunikace
Univerzita Karlova Praha
Filozofická fakulta

V Praze 31. ledna 2006